

Οικονομική κρίση και επαγγελματική ικανοποίηση/δυσανεμία στην εκπαίδευση

ΜΑΡΙΑ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ «ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΟΥ ΥΠΠ
ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ»

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 4-5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2015

Στόχοι Παρουσίασης

- ▶ Εξέταση των πιθανών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση/δυσανεμία των εκπαιδευτικών, με έμφαση στις περιπτώσεις της Ελλάδας και της Κύπρου
- ▶ Διερεύνηση τρόπων διαχείρισης των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση/δυσανεμία των εκπαιδευτικών στην Κύπρο
- ▶ Διερεύνηση τρόπων ενίσχυσης της επαγγελματικής ικανοποίησης και μείωσης της δυσανεμίας των εκπαιδευτικών στην Κύπρο

Επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση στο διεθνή χώρο

- ▶ Η οικονομική κρίση αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο αλλά κάποιες χώρες έχουν επηρεαστεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό.
- ▶ Στην Ευρώπη, έχουν επηρεαστεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό χώρες της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης (με την εξαίρεση της Ιρλανδίας και της Ισλανδίας).
- ▶ Περικοπές σε δαπάνες για την εκπαίδευση έχουν καταγραφεί σε πολλές χώρες. Παράλληλα, όμως, κάποιες χώρες προχώρησαν σε επενδύσεις στην εκπαίδευση (π.χ. Γερμανία). Σε χώρες όπως τη Νορβηγία και τη Σουηδία, οι κυβερνήσεις θεώρησαν ότι η ενίσχυση της (ανώτερης) εκπαίδευσης θα μπορούσε να συνεισφέρει σημαντικά στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης.
- ▶ Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση είναι πολύπλευρες και αφορούν σε μεγάλο βαθμό τους εκπαιδευτικούς. Υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι έχουν επηρεαστεί σημαντικά οι στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στην εργασία τους. Έρευνες δείχνουν μείωση στα επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης και αφοσίωσης των εκπαιδευτικών.

Έρευνες για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση

- ▶ Σε μια Ευρωπαϊκή έρευνα για το θέμα, οι Bell και Blanchflower (2011) βρήκαν ότι τα επίπεδα «ευτυχίας» μειώθηκαν σημαντικά στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου μεταξύ του 2007 και του 2010 και κυρίως στην Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ισπανία.
- ▶ Οι Markovits κ.α. (2014) μελέτησαν την επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση και αφοσίωση των εργαζομένων στην Ελλάδα. Έγινε χρήση διαχρονικής έρευνας με μέτρηση των μεταβλητών σε δύο χρονικά σημεία (πριν την κρίση και 5 χρόνια αργότερα). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρξε μείωση στην επαγγελματική ικανοποίηση (ειδικά σε σχέση με εξωτερικά κίνητρα) και στη συναισθηματική αφοσίωση στον οργανισμό.
- ▶ Σε έρευνα της Katsela (2014), μελετήθηκε η επαγγελματική ικανοποίηση μεταξύ του 2002 και του 2012 σε τέσσερις χώρες (Σουηδία, Δανία, Ελλάδα και Ισπανία). Στην Ελλάδα και την Ισπανία, υπήρχε σημαντικός συσχετισμός μεταξύ της μείωσης του ΑΕΠ και της αύξησης της ανεργίας, και της μείωσης της επαγγελματικής ικανοποίησης. Κάτι ανάλογο δεν παρατηρήθηκε στη Σουηδία και τη Δανία.
- ▶ Η μείωση της επαγγελματικής ικανοποίησης ως αποτέλεσμα της κρίσης αφορά σε μεγάλο βαθμό τους εκπαιδευτικούς (π.χ. στις ΗΠΑ η μείωση του προϋπολογισμού για την εκπαίδευση έχει συνδεθεί με σημαντική μείωση της επαγγελματικής ικανοποίησης των εκπαιδευτικών: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED530021.pdf>).

Ορισμός επαγγελματικής ικανοποίησης

- ▶ Ο Locke (1976) στην προσπάθειά του να ορίσει την επαγγελματική ικανοποίηση, την περιγράφει ως «...ευχάριστη ή θετική συναισθηματική κατάσταση που είναι αποτέλεσμα της αποτίμησης της εργασίας κάποιου ή των εμπειριών του από την εργασία» (σ. 1300).
- ▶ Οι Hoy και Miskel (1991), έχοντας υπόψη το χώρο της εκπαίδευσης, ορίζουν την επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών ως μια ευχάριστη ή δυσάρεστη συναισθηματική κατάσταση που προκύπτει όταν ένας εκπαιδευτικός αξιολογεί την εργασία του.
- ▶ Σύμφωνα με τους Herzberg κ.α.(1959), η επαγγελματική ικανοποίηση και η επαγγελματική δυσαρέσκεια αποτελούν δύο ξεχωριστούς παράγοντες. Οι παράγοντες που προκαλούν ικανοποίηση είναι διαφορετικοί από αυτούς που προκαλούν δυσαρέσκεια.

Η σημασία της επαγγελματικής ικανοποίησης

- ▶ «Η εργασία είναι ένα από τα πιο συναρπαστικά πράγματα για τα οποία οι άνθρωποι μπορούν να σκεφτούν και να συζητήσουν. Χρονικά καλύπτει για τους περισσότερους από μας το μεγαλύτερο μέρος μιας μέρας. Για τους τυχερούς είναι μια πηγή μεγάλων ικανοποιήσεων, για πολλούς άλλους είναι η αιτία για ψυχική οδύνη» (Herzberg, Mausner & Snyderman, 1959, σ .3).

Παράγοντες που συνδέονται με την επαγγελματική ικανοποίηση εκπαιδευτικών

Κύριες Πηγές Ικανοποίησης	Ενδεικτικές Έρευνες
Η ίδια η εργασία/φύση εργασίας	Dinham & Scott (1999), Jabnoun & Fook (2001), Nias (1981), Sergiovanni (1967), Skaavlik & Skaavlik (2011)
Αποτελεσματικότητα στο έργο του εκπαιδευτικού	Bogler (2001), Klassen & Chiu (2010)
Σχολικό κλίμα, περιβάλλον εργασίας, αίσθημα ανήκειν, αυτονομία, συμμετοχή σε αποφάσεις	Reyes & Pounder (1993), Rice & Scneider (1994), Sim (1990), Skaavlik & Skaavlik (2011)
Όροι εργασίας, μισθός	Sim (1990), Webb (2007)
Ηγεσία	Akhtar, Hashmi & Naqvi (2010), Bogler (2001, 2002), Evans (1998a, 1999), Reyes & Shin (1995), Webb (2007)
Βαθμίδα εκπαίδευσης – πρωτοβάθμια, ηλικία μαθητών	Bolin (2007), Dinham & Scott (1998a), Fraser, Draper & Taylor (1998), Klassen & Chiu (2010)
Επιδόσεις μαθητών	Turner (2007)

Παράγοντες που συνδέονται με την επαγγελματική δυσαρέσκεια των εκπαιδευτικών

Κύριες Πηγές Δυσαρέσκειας	Ενδεικτικές Έρευνες
Προβλήματα με διαπροσωπικές σχέσεις	Nias (1981), Sergiovanni (1967), Shann (1998)
Ηγεσία (συναλλακτική)	Akhtar, Hashmi & Naqvi (2010), Bogler (2001, 2002)
Σχολική διοίκηση, πολιτική, πλαίσιο, περιβάλλον	Akhtar, Hashmi & Naqvi (2010), Nias (1981), Sergiovanni (1967)
Φόρτος εργασίας, κούραση	Klassen & Chiu (2010), Nias (1981), Skaavlik & Skaavlik (2011)
Όροι εργασίας	Jabnoun & Fook (2001), Sergiovanni (1967)

Παράγοντες που συνδέονται με την επαγγελματική ικανοποίηση εκπαιδευτικών (Ελλάδα και Κύπρος)

Κύριες Πηγές Ικανοποίησης	Έρευνες
Φύση εργασίας	Koustelios (2001), Koustelios & Tsigilis (2005), Papanastasiou & Zembylas (2004), Ζουρνατζή κ.α. (2006)
Σχολικό κλίμα	Eliophotou-Menon & Christou (2002), Eliophotou-Menon, Papanastasiou & Zembylas (2008), Eliophotou-Menon & Saitis (2006), Saiti (2007), Γραμματικού (2010)
Μισθός	Zembylas & Papanastasiou (2004)
Συνθήκες εργασίας (αναμενόμενες)	Eliophotou-Menon & Christou (2002), Eliophotou-Menon & Saitis (2006)
Συνθήκες εργασίας/Εξωτερικά κίνητρα	Koustelios & Tsigilis (2005), Zembylas & Papanastasiou (2004)
Ενδυνάμωση	Zembylas & Papanastasiou (2005a)
Διαπροσωπικές σχέσεις	Zembylas & Papanastasiou (2006), Γραμματικού (2010)
Ευκαιρίες για επαγγελματική ανάπτυξη	Zembylas & Papanastasiou (2005a)
Βαθμίδα (πρωτοβάθμια)	Eliophotou-Menon, Papanastasiou & Zembylas (2008), Ζουρνατζή κ.α. (2006)

Παράγοντες που συνδέονται με την επαγγελματική δυσαρέσκεια των εκπαιδευτικών (Ελλάδα και Κύπρος)

Κύριες Πηγές Δυσαρέσκειας	Έρευνες
Προοπτικές ανέλιξης	Koustelios (2001), Γραμματικού (2010)
Σύστημα προαγωγών και αξιολόγησης	Eliophotou-Menon & Christou (2002), Zembylas & Papanastasiou (2006), Γραμματικού (2010)
Μισθός	Koustelios (2001), Ζουρνατζή κ.α. (2006)
Κοινωνικά προβλήματα	Zembylas & Papanastasiou (2006)
Έλλειψη ενδιαφέροντος από μαθητές	Zembylas & Papanastasiou (2006)
Συγκεντρωτισμός εκπαιδευτικού συστήματος	Zembylas & Papanastasiou (2006)

Πιθανές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση/δυσανεμία των εκπαιδευτικών (Κύπρος)

- ▶ Υψηλότερα επίπεδα δυσανεμίας λόγω περιορισμένων πόρων και μείωσης/παγοποίησης μισθών
- ▶ Υψηλότερα επίπεδα δυσανεμίας λόγω αύξησης φόρτου εργασίας
- ▶ Χαμηλότερα επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης λόγω απουσίας κινήτρων που συνδέονται με την αναγνώριση και την επιτυχία στην εργασία
- ▶ Υψηλά επίπεδα δυσανεμίας και χαμηλά επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης έχουν συνδεθεί, μεταξύ άλλων, με
 - ❖ Υψηλότερα επίπεδα άγχους και συναισθηματικής κόπωσης, μεγαλύτερη πίεση στην εργασία και χαμηλότερα επίπεδα προσωπικού ελέγχου για τους εκπαιδευτικούς (Barkdoll, 1991; Bein et al., 1990; Klassen & Chiu, 2010; Skaalvik & Skaalvik, 2011).
 - ❖ Χαμηλότερες επιδόσεις και μαθησιακά αποτελέσματα (Doyle & Forsyth, 1973; Goodman, 1980; Leslie, 1989; Riketta, 2008; Whitman et al., 2010).

Τρόποι διαχείρισης των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην επαγγελματική ικανοποίηση/δυσανεμία των εκπαιδευτικών στην Κύπρο

- ▶ Σε καταστάσεις μεγάλης οικονομικής κρίσης, όπως η περίοδος που διανύουμε, η έρευνα θα πρέπει να στραφεί σε μεγαλύτερο βαθμό στη διερεύνηση της δυσανεμίας των εκπαιδευτικών και των παραγόντων που πιθανόν να την επηρεάζουν.
- ▶ Προτείνεται η διεξαγωγή έρευνας για τους παράγοντες και την πορεία της επαγγελματικής ικανοποίησης ή δυσανεμίας ατόμων με διαφορετικά προσωπικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία, η βαθμίδα εκπαίδευσης, η προσωπικότητα καθώς και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, οι κλίσεις και οι ικανότητες των ατόμων. Στην Κύπρο, τα επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης των γυναικών παρουσιάζονται χαμηλότερα.
- ▶ Είναι σημαντικό να αντιμετωπιστούν, σε πρώτη φάση, οι παράγοντες που προκαλούν δυσανεμία. Στην Κύπρο, αυτοί οι παράγοντες περιλαμβάνουν το σύστημα αξιολόγησης των εκπαιδευτικών και την έλλειψη κινήτρων από τους μαθητές.

Τρόποι ενίσχυσης της επαγγελματικής ικανοποίησης και μείωσης της δυσαρέσκειας των εκπαιδευτικών στην Κύπρο

- ▶ **Διαφάνεια και δικαιοσύνη στις πολιτικές του οργανισμού**
- ▶ Η επαγγελματική ικανοποίηση των εργαζομένων θα ενισχυθεί αν εξασφαλιστεί η διαφάνεια και η δικαιοσύνη στις πολιτικές και πρακτικές τόσο του εκπαιδευτικού συστήματος στο σύνολό του όσο και του σχολικού οργανισμού. Ο ρόλος του σχολικού ηγέτη είναι ιδιαίτερα σημαντικός στη δημιουργία κλίματος διαφάνειας, ισότητας και εμπιστοσύνης.
- ▶ **Έμφαση στους παράγοντες εσωτερικής υποκίνησης**
- ▶ Οι παράγοντες αυτοί (π.χ. αναγνώριση, δυνατότητα επιτυχίας στο έργο) αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία σε περιόδους οικονομικής κρίσης όπου τα εξωτερικά κίνητρα (όροι και συνθήκες εργασίας) επηρεάζονται αρνητικά. Έτσι, είναι αναγκαίο να υπάρξουν εκείνες οι πρωτοβουλίες που θα προσφέρουν στους εκπαιδευτικούς περισσότερες ευκαιρίες για αναγνώριση και επιτυχία στο έργο τους στη σχολική μονάδα.

Τρόποι ενίσχυσης της επαγγελματικής ικανοποίησης και μείωσης της δυσαρέσκειας των εκπαιδευτικών στην Κύπρο

- ▶ **Εφαρμογή μέτρων ενίσχυσης ψυχικών αποθεμάτων**
- ▶ Συγκεκριμένα μέτρα μπορούν να περιλαμβάνουν την αύξηση της ψυχολογικής υποστήριξης προς μαθητές από ειδικούς, έτσι ώστε να μειωθεί η πίεση που υφίστανται οι εκπαιδευτικοί στην προσπάθεια αντιμετώπισης δύσκολων καταστάσεων. Επίσης, στην περίπτωση των εκπαιδευτικών, θα μπορούσαν να υιοθετηθούν προγράμματα ευεξίας (*well-being*) και πρακτικές που ευνοούν την ισορροπία μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής ζωής (*work-life balance*).
- ▶ **Βελτίωση αποτελεσματικότητας προγραμμάτων κατάρτισης και ανάπτυξης ανθρώπινου δυναμικού στην εκπαίδευση**
- ▶ Η σύνδεση μεταξύ της επαγγελματικής ικανοποίησης των εκπαιδευτικών και της συμμετοχής τους στην εκπαιδευτική διοίκηση δείχνει ότι είναι σημαντικό οι διευθυντές σχολείων να εντοπίσουν τρόπους εμπλοκής των εκπαιδευτικών σε αποφάσεις σχετικές με την πολιτική και τη διοίκηση του σχολείου.

Τρόποι ενίσχυσης της επαγγελματικής ικανοποίησης και μείωσης της δυσαρέσκειας των εκπαιδευτικών στην Κύπρο

- ▶ **Ενίσχυση νεοεισερχόμενων εκπαιδευτικών μετά την είσοδο τους στο επάγγελμα**
- ▶ Στην Κύπρο, εκπαιδευτικοί με πέντε ή λιγότερα χρόνια υπηρεσίας δηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης (Eliorhodu-Menon & Athanasoula-Reppa, 2011), κάτι που καταδεικνύει την ανάγκη παροχής μεγαλύτερης στήριξης σε εκπαιδευτικούς μετά την είσοδό τους στο επάγγελμα.
- ▶ Προτείνεται ο σχεδιασμός προγραμμάτων επαγγελματικής υποστήριξης και ανάπτυξης. Αυτά τα προγράμματα μπορούν να προσφέρουν στήριξη σε άπειρους εκπαιδευτικούς, παρέχοντας λύσεις σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο χώρο εργασίας τους.
- ▶ Επιπλέον, πιθανόν να είναι αναγκαίες αλλαγές στα πανεπιστημιακά προγράμματα κατάρτισης των εκπαιδευτικών, τα οποία συχνά επικεντρώνονται σε θεωρητικές γνώσεις, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και πρακτικές δυσκολίες που παρουσιάζονται στο χώρο της εργασίας.

Καταληκτικά...

- ▶ Η διερεύνηση και ενδυνάμωση της επαγγελματικής ικανοποίησης των εκπαιδευτικών είναι απαραίτητη στην προσπάθεια διαμόρφωσης ενός συστήματος κινήτρων που θα αποτελέσει τη βάση για την επιτυχημένη εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στην εκπαίδευση.
- ▶ Παράλληλα, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη το κύριο συμπέρασμα ομάδας ειδικών της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών, που κλήθηκε να μελετήσει το θέμα των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση στην Ευρώπη:
- ▶ «The focus of policy measures has to lie on educational investments.»